

SOCIAL COMMUNICATION

Білограць Х.Р.¹

Суспільно-політичні умови створення та функціонування студентської преси в Україні (друга половина XIX ст. – 1914 р.)

¹ Білограць Христина Романівна, аспірантка Української академії друкарства, м. Львів, Україна

Received November 13, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. Розглядаються суспільні та політичні умови виникнення і розвитку студентської періодики в Україні. Описано особливості дослідження структури преси та її функціонування, а також причини виникнення студентської періодики в Україні. Запропонована умовна періодизація української студентської преси, подана коротка характеристика кожного з періодів її розвитку. Описано історію розвитку студентської періодики у першому періоді (з другої половини XIX ст. до 1914 р.).

Ключові слова: студентська преса, історія, періодизація.

Інформація керує сучасним світом. З давніх-давен навіть існували спеціальні державні посади глашатаїв [10] (оповіщувачів). Ці люди ходили і вигукували "найсвіжіші" новини та різноманітну інформацію, яка могла б бути цікавою та корисною для мешканців. Така необхідність у знанні новин певним чином трансформувалася у журналістику. Друковані газети спочатку були призначені для вузьких кіл читачів, оскільки ознайомлюватись з ними могли тільки освічені люди, однак із часом видання газет стало масовим явищем.

Відсутність столиці як центру суспільно-політичного та культурного життя народу, розірваність українського етнічного простору між двома імперськими державами спричинилися до того, що журналістика в Україні виникла в західній і східній її частині незалежно одна від одної. Проте, незважаючи на різні умови розвитку, у становленні інформаційного простору на Заході й на Сході України було більше спільного, ніж відмінного [8].

Метою статті є дослідження виникнення та функціонування студентської преси в Україні. Актуальність полягає у тому, що небагато науковців розглядали створення студентської періодики крізь призму тогочасних суспільно-політичних умов. Питання історії власне студентської періодики цього періоду вивчали та досліджували такі науковці як А. Животко, В. Леник, В. Кондик, О. Тимчишин, Р. Ковалюк.

Після виникнення журналістики в Україні почала розвиватися і студентська періодика. Цей час був нелегким. Правителі обох імперій головним завданням внутрішньої політики вважали збереження абсолютизму, а тому докладали великих зусиль для придушення національно-визвольних рухів й передової думки як в самих імперіях, так і поза її межами. Правлячі кола Росії, як і Австрії, були противниками збереження будь-яких елементів державності або автономії у народів окраїн. І все ж, у культурному процесі першої половини XIX століття в Україні прослідковуються національні тенденції. У суспільстві зародилася нова риса: усвідомлення українцями себе у історичному розвитку як нації. Як стверджують науковці, самосві-

домість українців як окремої етнічної спільноти проявилася, передусім, у діяльності інтелігенції [9].

І. Франко звернув увагу на зміни в настроях студентської молоді: "замість карт тепер бачимо оживлений науковий рух: повстають спеціальні кружки, читають ся відчити, ведуть ся дискусії; давня байдужість та цинічна скептичність уступає місце серйозному поглядові на жите і завзято до праці" [5, с. 20].

Дослідження структури преси продуктивне з погляду на неї як на систему, що функціонує за внутрішніми законами, діяльність її зумовлюють чинники зовнішні, з якими вона перебуває у двосторонньому зв'язку. Функціонування преси позначене тим, що воно відбувалося на таких методологічних та ідейно-концептуальних засадах, суттю яких була ідея державності. Преса була чітко зорієнтована політично, найвідоміші видання – це видання масових і впливових політичних партій, суспільних рухів. Структурну розгалуженість зумовлювало те, що українські землі належали до різних держав [5].

С. Кость стверджує, що формування преси не є процесом ні стихійним, ні спонтанним – навіть тоді, коли відсутній якийсь один координаційний центр. Для цього потрібне певне ідейно-теоретичне підґрунтя, соціологічне бачення суспільства і відповідна соціальна структура. Річ очевидна, що не можна досліджувати структуру преси поза конкретним історичним і суспільно-політичним контекстом, без зв'язку із соціальною структурою того суспільства, чия преса є об'єктом аналізу. Таке дослідження не продуктивне без погляду на пресу як на певну систему, що лише до певної міри функціонує за своїми певними законами, а в своїй суті визначається чинниками зовнішніми, з якими ця преса перебуває у двосторонньому зв'язку [6].

Треба зазначити, що західноукраїнські публіцисти далеко не у всьому погоджувалися з європейськими авторитетами. Аналіз ставлення українських публіцистів і вчених до європейської суспільно-політичної думки свідчить про критичне і самостійне осмислення усього комплексу проблем, пов'язаних із структурованістю суспільства, хоча було б малоймовірно пере-

бувати в силовому полі певної цивілізації (її культури, суспільно-політичної думки) і не зазнати впливу. Кость С. стверджує, що не було сліпого запозичення та копіювання, а все обдумане, у творенні теоретичних, розумових конструкцій (чого не можна сказати, наприклад, про запозичення практичного досвіду чи інших форм життєдіяльності) [6].

Утворення та розвиток студентської преси умовно можна поділити на чотири етапи розвитку, адже функціонування студентської преси тісно пов'язане з тогочасними суспільно-політичними умовами. Перший етап розпочався у другій половині XIX ст. і тривав до 1914 р. Це період власне початку видавання студентської періодики.

Другий етап розпочався у 1914 і закінчився в 1945 рр. – студенти видавали свої газети в різних політичних умовах на Наддніпрянщині та Західноукраїнських землях, оскільки Україна була поділена між різними державами; в ці десятиліття почала функціонувати преса закордонних студентських організацій.

З 1945 почався третій період розвитку студентських газет і тривав до 1991 рр., тобто до часів незалежності. В цей час студенти видавали періодичні видання в УРСР (офіційні, а також в цей час був широко поширений самвидав), а також немало випускали і за кордоном. Четвертий етап умовно розпочався з проголошення незалежності 1991 року і триває дотепер. Саме у цей період завдяки науково-технічному прогресу та незалежності України дуже багато змінилося у функціонуванні студентської періодики.

Одним із найважливіших є період створення та початків розвитку студентської преси. Розпочався він з другої половини XIX століття – з часу, коли студенти видали першу газету. Історики датують народження її початок розвитку української преси 1848 р., тобто від виходу друком "Зорі Галицької". А студентської – 1874 р., від першого видання студентського тижневика "Другъ". Але ці дати більше формальні, бо ще раніше з'явилися в Україні часописи загального й студентського характеру. Відомо, що в Києві у 50-х рр. (1854 – 1856 рр.) минулого століття виходило "Самостійне слово", а в Харкові у той самий час діяв "Пасквільний комітет", учасники якого видавали стінні газети і розвішували їх по місті. В 1863 – 1864 рр. у Києві існував гумористичний студентський часопис "Помийниця"; його редагував О. Лоначевський. Усі ці видання вважали рукописними, бо їх видавали не друком, а переписували. Зрозуміло, що через це важко сказати, яким був наклад [7].

У той період виходили також часописи, які видавали студенти, але не тільки для студентів і не завжди зі студентською тематикою. Найвідомішою і найвпливовішою була львівська газета "Мета", яку видавав К. Кліскович 1863 і 1864 рр. як місячник, а в 1865 р. – як двотижневик. Саме вона мала вирішальний ідеологічний та організаційний вплив на студентську молодь. Видавці "Мети" чимало уваги приділяли поборницькій ідеї, підтримуючи зв'язки студентів Галичини з Центральними землями, що перебували під московською окупацією. "Мета" започаткувала новий стиль суспільної діяльності – зв'язок з широкими народними масами, який згодом перетворився у так званий народовецький рух для протистояння московськості.

Перший галицький часопис "Галицька зоря" також редагував і видавав студент А. Павенський.

Студентський друкований орган "Другъ" почали видавати 1 квітня 1874 р. у видавництві студентського товариства "Академічний кружок" у Львові як двотижневик. Після початкових "пошуків" часопис набуває чітких студентських рис і в конфлікті "дітей з батьками" стає ідеологічним і професійним виразником усього тодішнього студентства в Австро-Угорщині. Редакторами "Друга" були свого часу І. Франко та М. Павлик, а співробітниками – М. Драгоманов. Останній мав дуже великий вплив і на окремих студентських діячів та на студентський орган у цілому. Через все це австрійська поліція арештовувала студентів, звинувачуючи їх у поширенні соціалістичних ідей Драгоманова [1; 7].

Боротьба між народовцями й москвофілами, арешти студентів, які брали участь у цій боротьбі, були головною причиною того, що в 1877 р. часопис перестали видавати. Після того досить довгий час студентство не могло створити власний друкований орган. Хоча і з'являлися редаговані ними видання, але власне студентського характеру вони не мали. Професор В. Янів назвав такі з них: "Слово", "Громадський друг", "Дзвін", "Молодот", "Товариш", "Добра новина", "Гасло", "Праця".

І. Франко був співробітником журналу "Громадський друг", який почали видавати 1878 р. М. Павлик та група студентів з соціалістичними переконаннями. Конфіскації унеможливлювали його періодичність, тому було вирішено видавати збірки "Дзвін" і "Молодот", а пізніше – "Дрібну бібліотеку" (до 1881 р. вийшло 14 випусків). На початку 1880 р. І. Франко почав видавати з І. Белеєм місячник "Світ", але журнал занепав у 1882 р. з матеріальних причин.

На зламі століть ситуація помітно змінилась. Студентські організації поширювали свою діяльність не лише територіально, але й концепційно. На вічах студенти обговорювали загальнонаціональні проблеми, а також приєдналися до боротьби за український університет у Львові. Студентське віче 13 липня 1899 р. вирішило, що необхідно мати студентський центральний орган, який був би зв'язковим між студентськими громадами та поодинокими діячами, а також координував спільні дії. Створений на вічі організаційний комітет затвердив редакційну комісію майбутнього студентського журналу, до якої увійшли: О. Грабовський, С. Горук, Є. Косевич, А. Крушельницький, В. Старосольський, В. Темницький та Л. Цегельський [7].

1 січня 1900 р. з'явився перший номер "Молодої України" – студентського часопису, який пропагував не тільки програму захисту етнографії українського народу, але й боротьби за політичну незалежність України. Видавці нового журналу прагнули "стати органом молоді всієї України" та об'єднати навколо себе, крім студентської молоді, також учнів середніх шкіл. "Молоду Україну" зустріли з великою прихильністю та були готові підтримувати, але для цього час був несприятливим.

Студенти-організатори з Львівського університету змушені були роз'їхатися по різних університетах Австро-Угорщини. Тому часопис виходив нерегулярно,

а взимку 1903 р. взагалі припинив своє існування. Пізніше були ще дві спроби відновити журнал, але без успіху. Спочатку вистачило сил на три номери; при другій спробі 1910 р. – на сім. Редактором журналу в 1905 р. був В. Панейко. Редакторами останніх номерів були М. Вітошинський та О. Лотоцький. Тоді часопис став офіційним органом новоствореного у 1909 р. Українського студентського союзу.

Майже одночасно з появою студентської «Молодої України» у Львові почав виходити молодіжний журнал "Гайдамаки". Редагував та випускав його педагог, а згодом посол австрійського парламенту М. Петрицький. Маючи непогану матеріальну базу, журнал видавали періодично з 1902 до 1907 р. Там часто публікували статті про національні ідеї, і робили це безкомпромісно та гостро. Гімназійній молоді така позиція журналу подобалася, тому він був дуже популярним.

Трохи по-іншому ставилася молодь до "Іскри", призначеної для учнів середніх шкіл. Перший номер видали у 1903 р. у Львові, але через матеріальні труднощі журнал "переїхав" до Чернівців, де і припинив своє існування. Були спроби відновити його у 1905 р. в Ярославлі як "орган соціалістичної молоді" [7], але знову безуспішно.

Напередодні Першої світової війни виникла ідея створення єдиного всеукраїнського студентського центру, який охоплював би також старшу гімназійну молодь.

Почали видавати газету "Шляхи" – друкований орган українського студентства Австрії, яку друкували двічі на місяць у Львові як видання товариства "Український студентський союз". У ньому публікували усі події з життя усієї української молоді (як австрійської, так і російської України). Така позиція часопису допомагала зміцнювати зв'язки між студентськими організаціями та молоддю, які проживали по обидва боки кордону. Публікації в "Шляхах" вказували на хиби і недоліки студентського життя, визначаючи завдання українського студентства в суспільно-політичному і культурному житті нації, відстоювали їхні інтереси. Важливо й те, що на сторінках "Шляхів" порушували питання етичної та естетичної культури, передусім зверталась увага на самостійницький рух, обговорювались суспільно-економічні проблеми. Журнал виходив спочатку за редакцією Ф. Федорціва, а пізніше – Ю. Охримовича. Часопис був органом УСС і під час війни, тоді як "Жите" і "Відгуки" з початком воєнних дій припинили своє існування.

Окрім співробітників та студентів у журналі публікували свої статті відомі публіцисти і письменники: доктор Д. Дністрянський, М. Павлик, М. Лозинський, доктор О. Назарук, М. Яцків, Д. Донцов, В. Левіцький, посол Л. Цегельський, О. Грицай, Р. Заклинський.

У 1912 р. у Львові почав виходити друком соціал-радикальний журнал "Жите", в редакційній колегії якого були М. Павлик, О. Безпалко та Р. Заклинський. Роком пізніше з'явився "Відгуки" за редакцією І. Чмоли, які були антиподом "Житю". Зрозуміло, що

окрім цих поважних студентських та молодіжних видань у Львові та в інших містах Галичини і Буковини, у ті роки видавали й газети, які мали всього декілька випусків: "З. О. Ф. орган української студентської організації", "Мітла", "Бджола", "Комар", "Циган", "Вічний революціонер", "Життя" (Коломия), "Баба" (Бережани).

На Великій Україні студентську видавничу діяльність унеможлилювали утиски і поліцейний режим. Але й там були спроби видавати хоча б рукописні студентські видання. Одним із перших на зламі століть була "Плахта", що виходила у Полтаві, мабуть, завдяки зусиллям редакторів та співробітників В. Королів-Старого, С. Петлюри, Г. Гречанівського (брата С. Петлюри). У Подільській духовній семінарії 1901 – 1902 рр. видавали "Пробу сил" за редакцією П. Богацького, а в Житомирській духовній семінарії – двомовну "Мисль" [2; 4].

Професійнішими були "короткотривалий" нелегальний журнал "Вісник Української київської студентської громади" (у 1903 р. видано два номери) і "Український студент", що почав виходити збірниками в 1913 р. Ці видання вважали офіційним друкованим органом Головної ради українського студентства, але співробітниками були не тільки студенти, а й визначні громадські діячі: брати М. та О. Грушевські, Д. Дорошенко, С. Єфремов, П. Плевако та інші. Друком було видано три збірники. Журнали відзначалися багатим різноманітним змістом. Вони широко висвітлювали студентські проблеми та національне життя українського народу.

Про видавничу діяльність студентів у ті часи поза Україною немає ніяких відомостей, крім "Громадянина", два номери якого видав у Петербурзькому політехнічному інституті С. Неронович [7].

Також студентська молодь взяла участь у підготовці селянських страйків 1902 р., у підготовці реформ виборчої системи. Напередодні та в роки Першої світової війни з'явилися публікації про нові тенденції у студентському середовищі, боротьбу за український університет, участь студентів і гімназійної молоді в Легіоні Українських січових стрільців [3]. Громадянська активність молоді зреалізована в організаціях "Сокіл", "Січ", "Пласт", таємних військових гуртках, в товаристві "Українські січові стрільці" та їхній пресі ("Вісти з Запорожжя", "Січові вісти", "Відгуки"). Наголошено на важливості ідейної зрілості молодіжного середовища: на сторінках молодіжної преси з'явилася ідея незалежності України [11].

Студенти завжди своїми свіжими ідеями дивували науковий, мистецький, політичний світ. Тому не дивно, що в них виникало бажання публікувати свої думки і відстоювати їх. На виникнення і розвиток студентської преси мали неабиякий вплив суспільно-політичні умови. Пресу можна назвати відзеркаленням подій, які відбуваються у суспільстві, а отже і однією з вагомих причин виникнення студентської преси було гуртування української молоді та бажання висловити свої думки хоча би у власній періодиці.

**ЛІТЕРАТУРА
(REFERENCES TRANSLATED AND transliterated)**

1. Енциклопедія українознавства. Словникова частина (EY – II). – 1976. – Т. 8. – С. 3076 – 3088.
Entsuklopedia ukrainoznavstva. Slovnykova chastyna (EY – II) [Encyclopedia of Ukrainian Studies. Dictionary section]. – 1976. – T. 8. – S. 3076 – 3088.
2. Животко А. Історія української преси / З передм. К. Костева; Укр. технічно-господ. ін-т. – 1989 – 90. – 334 с.
Zhuvotko A. Istoria ukrainskoi presy [The history of ukrainian press] / Ukr. Tehnichno-gospod. in-t. – 1989 – 90. – 334 s.
3. Ковалюк Р.Т. Український студентський рух на західних землях XIX–XX ст.: автореф. дис. д. іст. наук: спец.: 07.00.01 / Р.Т. Ковалюк; НАН України. Ін-т українознав. ім. І.Крип'якевича. Ін-т народознав. – захист 1. 07. 2003. – Львів, 2003. – 26 с.
Kovaliyk P.T. Ukrainskiy studentkiy ruh na zahidnyh zemliakh XIX – XX sm.: avtoreferat [Ukrainian student movement in Western lands XIX – XX centuries] / NAN Ukrainy, In-t ukrainoznav. im. I. Krypiakevycha, In-t narodoznavstva. – 2003. – 26 s.
4. Кондик В. Студентська преса в Україні: учора, сьогодні, завтра / В. Кондик. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/127779/>
Kondyk V. Studentka presy v Ukraini: uchora, siohodni, zavtra [Student newspapers in Ukraine: yesterday, today and tomorrow]. – [Elektronniy resyrs]. – Rezhym dostupu: http://www.day.kiev.ua/127779/
5. Кость С. Історія української журналістики (західноукраїнська преса першої половини XX ст.: структура, проблематика. Книга перша) / С. Кость. – 2008. – 264 с.
Kost' S. Istoria ukrainskoi zhurnalistyky (zahidnoukrainska presy pershoi polovyny XX st.: struktura, problematyka) [The history of Ukrainian journalism (western ukrainian press the first half of the twentieth century: structure, problems)]. Knyha persha. – 2008. – 264 s.
6. Кость С. Історія української журналістики (західноукраїнська преса першої половини XX ст.: ідейно-концептуальні засади, періодизація) / С. Кость. – 2008. – 272 с.
Kost' S. Istoria ukrainskoi zhurnalistyky (zahidnoukrainska presy pershoi polovyny XX st.: ideino-konseptualni zasady, periodyzatsia) [The history of Ukrainian journalism (western ukrainian press the first half of the twentieth century: ideological and conceptual basis, periods)]. – 2008. – 272 s.
7. Лєник В. Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 р.). – Фенікс Лтд., 1994. – 184 с.
Lenyk V. Ukrainska orhanizovana molod' (molodechi orhanizatsii vid pochatkiv do 1914 r.) [Ukrainian organized youth (youth organizations from the beginning to 1914)] / Fenix Ltd. – 1994. – 184 s.
8. Михайлин І.Л. Журналістика як всесвіт: Вибрані медіадослідження / І.Л. Михайлин. – Прапор, 2008. – 512 с.
Myhaiylyn I.L. Zhurnalistyka yak vsesvit: Vybrani mediadoslidzhennia [Journalism as a universe: Selected Media Research] / Prapor. – 2008. – 512 s.
9. Пасічник М.С., Босак О.І. Історія України та її державності: Тексти лекцій / Видавництво Української академії друкарства, 2008. – 640 с.
Pasichnyk M.S., Bosak O.I. Istoria Ukrainy ta ii derzhavnosti: Teksty lektsiy [History of Ukraine and its statehood: Text of lectures] / Vydavnytstvo Ukrainskoi akademii drykarstva. – 2008. – 640 s.
10. Словник української мови: в 11 томах. – Том 2, 1971. – С. 80.
Slovyk ukrainskoi movy: v 11 tomah [Dictionary of ukrainian language: in 11 volumes]. – Tom 2, 1971. – S. 80.
11. Тимчишин О.І. Становлення і розвиток західноукраїнської молодіжної преси 1900 – 1939 рр.: автореф. дис. канд. наук із соц. ком.: спец.: 27.00. 04 / О.І. Тимчишин; КНУ ім. Т. Шевченка Інститут журналістики. – захист 19.05 2009. – Київ, 2009. – 12 с.
Tymchyshyn O.I. Stanovlennia i rozvytok zahidnoukrainskoi molodizhnoi presy 1900 – 1939 rr.: avtoreferat [Formation and development of the Western Ukrainian youth press 1900 – 1939 years] / KNU im. T. Shevchenka, In-t zhurnalastyky. – 2009. – 12 s.

Bilograts K.R. Socio-political conditions establishment and functioning of the students press in Ukraine (second half of the XIX century – 1914)

Abstract. We consider the social and political conditions for the emergence and development of student periodicals in Ukraine. Describes the features of research press structure and its functioning, also reason nascency students periodicals in Ukraine. Proposed a conditional periodization of ukrainian students press, presented brief characteristics of each of the periods of its development. We describe the history of student periodicals in the first period (second half of the XIX century - 1914).

Keywords: students press, history, periodization.

Билограць Х.Р. Общественно-политические условия создания та функционирования студенческой прессы в Украине (вторая половина XIX ст. – 1914 р.)

Аннотация. Рассматриваются общественные и политические условия возникновения и развития студенческой периодики в Украине. Описано особенности исследования структуры прессы и ее функционирование, а также причины возникновения студенческой периодики в Украине. Предложена условная периодизация украинской студенческой прессы, подана краткая характеристика каждого из периодов ее развития. Описана история развития студенческой периодики в первом периоде (со второй половины XIX ст. до 1914 р.).

Ключевые слова: студенческая пресса, история, периодизация.